

До спеціалізованої вченої
ради ДФ 35.051.096
у Львівському національному
університеті імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата економічних наук, доцента Брінцевої Олени Григоріївни на дисертацію Домуз Олени Олександрівни «Трансформація зайнятості у банківському секторі України», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 – «Економіка»

1. Актуальність теми дисертації.

Процеси цифровізації, розвиток і поширення інформаційних технологій нині впливають практично всі сфери суспільного життя, зумовлюють масштабні трансформації в сфері праці, зміну її змісту, продуктивності, появу нових професій та навичок. Поширенню й зростанню швидкості імплементації цифрових технологій значною мірою також сприяла пандемія COVID-19, під час якої відбулось стрімке зростання дистанційної зайнятості. Дистанційна зайнятість дала змогу оптимізувати багато бізнес-процесів й забезпечила скорочення витрат, адже зменшилась потреба в оренді офісних приміщень, оплаті комунальних послуг для організацій, зменшились також витрати часу працівників. В питаннях продуктивності праці, задоволення від роботи й залученості працівників не всі тенденції є однозначно позитивними, однак ці зміни в сфері праці є вимогами сьогодення. В банківській сфері нині спостерігається загальна тенденція до цифровізації послуг, а також закриття збиткових відділень. Все більше користувачів намагаються вирішувати свої питання онлайн; цьому також значною мірою сприяв розвиток банківських онлайн-сервісів, зокрема мобільних додатків.

Обрана здобувачкою тема дослідження безпосередньо пов'язана з планами наукових досліджень Університету банківської справи, а одержані результати відображено у виконаних науково-дослідних роботах за держбюджетною темою: «Механізми забезпечення ефективності та конкурентоспроможності банківської системи та економіки» (№ державної реєстрації 0117U004227). У межах цієї теми здобувачкою розроблено п. 8.4. «Людський капітал в розвитку банківської системи».

Зважаючи на зазначені вище положення, тема дисертаційного дослідження Домуз О.О. відзначається високою актуальністю та своєчасністю досліджуваної проблеми, а розроблені здобувачкою рекомендації сприятимуть підвищенню ефективності процесу трансформації зайнятості у банківському секторі України.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Дисертаційна робота Домуз О.О. ґрунтується на використанні сукупності загальнонаукових і спеціальних принципів, положень та методів наукового дослідження, застосування яких зумовлене поставленою метою і завданнями з врахуванням предмету та об'єкту дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, наведених у дисертації, підтверджується використанням сукупності загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що дало забезпечує концептуальну єдність наукового дослідження. Дослідження ґрунтується на використанні системного, логічного методу; методів порівняння, аналізу і синтезу; класифікаційно-аналітичного методу; методу порівняльного аналізу; методу діагностичної оцінки; економіко-математичних методів системно-структурного аналізу; статистично-аналітичних методів; елементів методики стрес-тестування; методу моделювання; методу експертної оцінки; діалектичного методу; графічних методів.

Інформаційною базою дослідження є нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали та документи

міжнародних організацій щодо зайнятості, результати теоретичних і практичних розробок вітчизняних і зарубіжних науковців, результати експертних досліджень.

Емпіричну основу дослідження становлять дані Державної служби статистики України, дані офіційних видань Національного банку України, Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України «Smida», матеріали фінансової та нефінансової звітності вітчизняних банківських установ (АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», АБ «Укргазбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «Креді Агріколь Банк», АТ «Правекс Банк», АТ «ПУМБ», АБ «Південний», АТ «Таскомбанк»), особисті аналітичні матеріали та розрахунки автора.

3. Новизна наукових положень і отриманих результатів.

У дисертаційній роботі представлені результати вирішення важливого наукового завдання, пов'язаного з поглибленням та вдосконаленням теоретико-методологічних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності процесу трансформації зайнятості у вітчизняному банківському секторі.

У дисертації вперше розроблено модель для аналізу чутливості зайнятості до сучасних тенденцій і змін у макро- та мікроекономічному середовищі. Запропонований інструментарій моделі передбачає використання елементів методики стрес-тестування, що полягає у визначенні системи факторів внутрішнього середовища банку, які найбільш чутливо реагують на вплив глобальних тенденцій зовнішнього середовища, та вивченні цього впливу у співвідношенні зі зміною індикаторів, що характеризують процеси трансформації зайнятості. Моделювання залежності величин, що характеризують зміни у зайнятості працівників банківських установ під впливом зміни фінансово-економічних показників діяльності банків, засноване на аналізі періодизації екстремальних величин, що дає змогу пояснити зв'язок із глобальними тенденціям та визначити шляхи підвищення ефективності

управління процесом трансформації зайнятості в умовах сучасних викликів (с. 128-130).

Дисертанткою суттєво вдосконалено понятійно-категоріальний апарат дослідження трансформації зайнятості у банківському секторі, зокрема введено поняття «трансформація зайнятості» (с. 38-39).

Наукову новизну містить вдосконалена здобувачкою модель впливу факторів фінансової кризи, пандемії COVID-19 і цифровізації економіки на трансформацію зайнятості у банківському секторі, що пропонується у вигляді системи, яка містить у собі два рівні: перший рівень – ринкових впливів (ринок капіталу, валютний ринок, ринок охорони здоров'я, ринок праці, інформаційний ринок, ринок інновацій, ринок освітніх і наукових послуг), другий рівень – рівень впливу специфічних факторів на процес трансформації зайнятості у банківському секторі (с. 82-83).

Важливе наукове значення має схема формування механізму ефективної трансформації зайнятості у банківському секторі, яка представлена у вигляді послідовних восьми етапів, що в сукупності утворюють комплексний набір функціональних зв'язків між суб'єктами, об'єктами, факторами, методами, принципами та іншими складовими системи зайнятості вітчизняних банківських установ і функціонує на основі трьох платформ: інституціональної, ринкової та макроекономічної (с. 101-102).

Набули подальшого розвитку науково-теоретичні підходи до визначення факторів трансформації зайнятості у банківському секторі України на основі кластеризації економічних криз, в основу яких було покладено гіпотезу про взаємозв'язок між виникненням рецесій в національній економіці і проявом ключових факторів трансформаційних змін у зайнятості банківських установ, які завжди збігаються з періодами економічних криз у державі (с. 60-61).

У дисертації набула подальшого розвитку класифікація нестандартних форм зайнятості для банківських установ, визначення складових якої обумовлено сучасною соціальною значущістю розвитку дистанційних форм

нестандартної зайнятості з використанням новітніх технологій та виникненням таких інноваційних форм зайнятості, як базова цифрова зайнятість, цифрова смарт-зайнятість та інтернет-зайнятість (с. 98-99).

4. Практичне значення виконаного дослідження.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення і висновки, наведені в дисертації, доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, впровадження яких сприятиме реалізації запропонованих напрямів щодо удосконалення зайнятості у банківському секторі України через пошук і впровадження інноваційних форм зайнятості. Модель стрес-тестування факторів трансформаційних змін зайнятості працівників банківської сфери впроваджена у практику діяльності банку АТ «БАНК КРЕДИТ ДНПРО», довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи №371 від 10.06.2022 р. Методичні підходи та рекомендації щодо удосконалення зайнятості у банківському секторі через пошук інноваційних форм зайнятості, у тому числі цифрової смарт-зайнятості та інтернет-зайнятості впроваджені у практику діяльності банку АТ «Альтбанк», довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи № 03-10/132 від 03.06.2022 р. Механізм ефективної трансформації зайнятості у банківському секторі, модель стрес-тестування факторів трансформаційних змін зайнятості працівників банківської сфери, методичні підходи та рекомендації щодо удосконалення зайнятості у банківському секторі через пошук інноваційних форм зайнятості рекомендовані для використання у вітчизняному банківському секторі в цілому та окремих банках і впроваджені на рівні діяльності Незалежної асоціації банків України (НАБУ), довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи №8984-10/06 від 10.06.2022 р.

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях.

Проведений аналіз публікацій Домуз О.О. дає підстави стверджувати, що вони повною мірою відображають основні наукові положення, висновки та

рекомендації, сформульовані в дисертації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 10 наукових працях загальним обсягом 4,8 ум.-др. арк., з них особисто автору належить 4,2 ум.-др. арк., у тому числі 1 стаття у науковому періодичному виданні, яке включено до міжнародної наукометричної бази Web of Science (у співавторстві), 4 статті у наукових фахових виданнях (із них 1 – у співавторстві), 5 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій.

У роботах, опублікованих у співавторстві, чітко зазначено особистий внесок здобувача. Основні наукові положення, висновки та рекомендації, наведені в дисертації, пройшли апробацію на 5 науково-практичних конференціях.

Опубліковані наукові праці здобувача, які зараховані за темою дисертації, відповідають вимогам п. 8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова КМУ від 12.01.2022 р. № 44).

Анотація дисертації відображає основні наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в роботі.

6. Структура та обсяг дисертації.

Структура дисертаційної роботи Домуз О.О. є цілісною, логічною та завершеною. Всі розділи тісно пов'язані між собою, що забезпечує цілісне сприйняття досліджуваної проблеми і дозволяє визначити науковий внесок здобувача та ступінь вирішення сформульованих завдань відповідно до теми, мети та завдань дослідження. Стиль викладення матеріалу є чітким і послідовним. Обсяг і оформлення роботи відповідають вимогам Наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Дисертація складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дослідження становить 250 сторінок друкованого тексту, обсяг основного тексту дисертації становить

198 сторінок. Дисертаційна робота містить 23 таблиці, 21 рисунок, 10 додатків, що розміщені на 30 сторінках, список використаних джерел, що налічує 210 найменувань на 24 сторінках.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено рівень її наукової розробленості та не вирішені раніше аспекти досліджуваної проблеми, сформульовано мету та головні завдання, визначено об'єкт, предмет, методи дослідження, охарактеризовано інформаційну базу, наведено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, їх апробацію та особистий внесок здобувача.

У першому розділі розкрито сутність категорії «трансформація зайнятості», визначено характерні особливості зайнятості у банківському секторі, а також чинники трансформаційних змін зайнятості у банківському секторі України.

Дістало подальшого розвитку визначення дефініції «трансформація зайнятості», що характеризує процес змін на ринку праці під впливом комплексу факторів та сучасних викликів, притаманних інноваційно-цифровій моделі зайнятості, дозволила уточнити суб'єктно-об'єктні відносини у процесі переходу до нових форм зайнятості та проаналізувати теоретичні підходи до даної категорії. Проведено ретроспективний аналіз еволюції процесу трансформації зайнятості та охарактеризовано етапи трансформації економічних моделей у сфері зайнятості, які доповнено сучасним етапом – інноваційно-цифровою моделлю зайнятості. Визначено сучасні характерні особливості зайнятості у банківському секторі України, які сформувалися під впливом нових напрямів та тенденцій, спричинених глобалізаційними соціально-економічними процесами та кризою COVID-19. Удосконалено теоретичні підходи до визначення факторів трансформації зайнятості у банківському секторі України на основі кластеризації економічних криз.

У другому розділі проведено аналіз впливу факторів (кризи, цифровізація, ковід-19) на зайнятість у банківському секторі та наслідків такої трансформації,

охарактеризовано взаємозв'язки між економічними факторами і трансформацією зайнятості у банківському секторі, проведено оцінку впливу основних викликів сучасності на зайнятість у банківському секторі.

Запропоновано модель впливу факторів фінансової кризи, пандемії COVID-19 і цифровізації економіки на трансформацію зайнятості у банківському секторі у вигляді системи, яка містить у собі два рівні аналізу: рівень ринкових впливів та рівень впливу специфічних факторів на процес трансформації зайнятості у банківському секторі.

На основі опрацювання великих масивів звітної та статистичної інформації, синтезу критеріального оцінювання і кореляційно-регресійного підходу, встановлено наявність взаємозв'язку між ефективністю діяльності банків та розвитком нових напрямів трансформації зайнятості за сучасних умов.

Розроблено модель для аналізу чутливості зайнятості до сучасних тенденцій і змін у макро- та мікроекономічному середовищі. Інструментарій моделі передбачає використання елементів методики стрес-тестування, що полягає у визначенні системи факторів внутрішнього середовища банку, які найбільш чутливо реагують на вплив глобальних тенденцій зовнішнього середовища, та вивченні цього впливу у співвідношенні зі зміною індикаторів, що характеризують процеси трансформації зайнятості.

У третьому розділі представлені напрями удосконалення зайнятості у банківському секторі через пошук інноваційних форм зайнятості, розроблено пропозиції щодо реформування системи підготовки спеціалістів з метою працевлаштування у банківському секторі, а також напрями удосконалення механізму ефективної трансформації зайнятості у банківському секторі.

У дисертаційній роботі набула подальшого розвитку класифікація нестандартних форм зайнятості для банківських установ, визначення складових якої було обумовлено сучасною соціальною значущістю розвитку дистанційних форм нестандартної зайнятості з використанням новітніх технологій та

виникненням таких інноваційних форм зайнятості, як базова цифрова зайнятість, цифрова смарт-зайнятість та інтернет-зайнятість.

На основі аналізу проблем сучасної практики функціонування банківських установ щодо питання підвищення їх соціально-економічної ефективності за рахунок трансформаційних процесів розроблено профіль оцінювання рівня підготовки фахівців, який складається із ряду критеріїв, що всебічно характеризують стан та проблемні зони у системі підготовки працівників банківського сектору.

Удосконалено схему формування механізму ефективної трансформації зайнятості у банківському секторі, яка представлена у вигляді послідовних восьми етапів (розробка стратегії удосконалення зайнятості; вибір цілей та пріоритетів трансформації зайнятості; розробка напрямів удосконалення структури зайнятості; визначення засобів впливу на зміну зайнятості; прогнозування структури зайнятості; оцінка стратегії трансформації зайнятості; моніторинг і корекція процесів стратегічних змін у зайнятості; впровадження ефективної політики зайнятості), що в сукупності утворюють комплексний набір функціональних зв'язків між суб'єктами, об'єктами, факторами, методами, принципами та іншими складовими системи зайнятості вітчизняних банківських установ і функціонує на основі інституціональної, ринкової та макроекономічної платформ.

7. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

За результатами перевірки дисертаційної роботи Домуз О.О. на наявність ознак академічного плагіату встановлено коректність посилань на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень; навмисних спотворень не виявлено. Звідси можна зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та зауваження по дисертаційній роботі.

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Домуз О.О., необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту.

1. На с. 130 зазначено, що оцінка впливу основних викликів сучасності на зайнятість у банківському секторі була проведена на основі запропонованої здобувачкою моделі, відповідно до першого етапу якої, для розрахунку критеріїв було відібрано показники фінансово-економічної діяльності банку, представлені у Додатку Е. Чому були обрані саме ці показники? І чи дають вони змогу врахувати вплив всіх сучасних викликів, які зумовлюють трансформаційні процеси в сфері зайнятості у банківському секторі України?

2. У запропонованій здобувачкою моделі впливу факторів фінансової кризи, пандемії COVID-19 і цифровізації економіки на трансформацію зайнятості у банківському секторі (с. 82), представлено вплив цих факторів на ринок капіталу, валютний ринок, ринок охорони здоров'я, ринок праці, інформаційний ринок, ринок інновацій, ринок освітніх і наукових послуг. Незважаючи на те, що на схемі визначені, наприклад, фактори, пов'язані з фінансовою кризою, які впливають тільки на ринок капіталу, валютний ринок та ринок праці, їх вплив є набагато різновекторнішим й масштабнішим. Це саме зауваження стосується й факторів, пов'язаних з пандемією COVID-19 і цифровізацією економіки.

3. На с. 60-61 здобувачкою представлені науково-теоретичні підходи до визначення факторів трансформації зайнятості у банківському секторі України на основі кластеризації економічних криз. Варто однак зауважити, що трансформаційні зміни у зайнятості, в тому числі в банківських установах, як правило, відбуваються з певним лагом від часу початку економічних криз.

4. При характеристиці чинників розвитку нестандартних форми зайнятості у банківському секторі в Україні, які представлені на рис. 3.1 (с. 152), в параграфі 3.1 не охарактеризовано впливу повномасштабної військової агресії на ці

процеси, який в сучасних умовах є чинником, що має визначальний вплив на більшість соціально-економічних процесів.

5. На с. 177 здобувачка зазначає, що першим етапом процесу ефективної трансформації зайнятості для вітчизняних банківських установ є розробка стратегії удосконалення зайнятості. Варто було би більш детально пояснити, що розуміє здобувачка під «удосконаленням зайнятості» та як це може відбуватись в сучасних умовах.

Водночас висловлені дискусійні положення та зауваження не знижують наукового рівня дисертаційної роботи, не зменшують її науково-практичної цінності та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вивчення змісту дисертації свідчить про пошуковий характер та творчий підхід здобувача до вирішення окреслених завдань.

9. Висновок про відповідність дисертації вимогам МОН України.

Дисертаційна робота Домуз Олени Олександрівни «Трансформація зайнятості у банківському секторі України», виконана на актуальну тему. За своїм змістом дисертація є завершеною самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові теоретичні положення та науково обґрунтовані результати, що мають важливе наукове й практичне значення для підвищення ефективності процесу трансформації зайнятості у банківському секторі України.

Дисертація виконана на високому науково-методичному рівні, її зміст відповідає обраній темі дослідження та профілю спеціальності 051 «Економіка». Сформульовані в роботі наукові положення, висновки та рекомендації є достовірними та всебічно обґрунтованими. Визначену мету дослідження досягнуто, а основні завдання вирішено. Анотація та опубліковані здобувачем наукові праці повною мірою відображають зміст дисертації, головні результати дослідження, його наукову новизну, практичну значущість і особистий внесок здобувача в науку.

За своїм науковим рівнем, глибиною теоретичних розробок, практичним значенням отриманих результатів, висновків і рекомендацій, структурою, мовою та стилем викладення матеріалу дисертація Домуз Олени Олександрівни «Трансформація зайнятості у банківському секторі України» відповідає вимогам, передбаченим «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова КМУ від 12.01.2022 р. № 44), та наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог щодо оформлення дисертації».

Викладене вище дозволяє зробити висновок про те, що дисертація «Трансформація зайнятості у банківському секторі України», відповідає встановленим вимогам, а здобувач – Домуз Олени Олександрівни – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 – «Економіка».

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціоекономіки
та управління персоналом
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

О.Г. Брінцева